

*Богдан Іванович Андрусишин,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
ННІ права та політології Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
ORCID: 0000-0002-5490-6874*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Постановка проблеми. Протягом значного періоду часу тема національної ідентичності етнічних українців у російській федерації, правового регулювання кордонів нашої країни перебувала здебільшого у полі зору академічної спільноти. Чи не вперше у новітній історії України означена проблема поставлена на державно-правовому рівні. Етнічні українські землі, які століттями перебувають у складі інших держав, і передусім у російській федерації, напрацювання плану дій щодо збереження національної ідентичності українців, яку впродовж століть прагнула знищити росія, стали об'єктом уваги Указу Президента України від 22 січня 2024 року «Про історично населені українцями території Російської Федерації» [1].

Передусім в Указі йдеться про Кубань, Стародубщину, Північну та Східну Слобожанщину в межах сучасних Краснодарського краю, Білгородської, Брянської, Воронежської, Курської, Ростовської областей російської федерації. Керуючись міжнародно-правовими актами та Конституцією України, в Указі наголошено «на необхідності дотримання Російською Федерацією міжнародних зобов'язань щодо забезпечення українцям, що проживають на її територіях, у тому числі історично населених етнічними українцями, прав на отримання освіти українською мовою та її вільне використання, громадських, соціальних, культурних та релігійних прав, доступу до україномовних засобів масової інформації, права на мирне зібрання» [1].

Тим самим, на наше переконання, зроблено вагомий крок на шляху розв'язання проблеми формування етнічної території Українського народу, історії встановлення державного кордону України з російською федерацією та іншими сусідами, повернення національної пам'яті. «За сучасними етнологічними теоріями, – пише В. Євтух, – всі українці й особи українського походження складають український етнос» [2, с. 469]. Тож можемо говорити про міжнародно-правові та історико-правові засади нормотворчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різний час розв'язанню проблеми розселення українців, які залишилися поза державним кордоном, визначенням меж їхнього етнічного розселення займалися відомі дослідники минулого Д. Багалій, Г. Величко, С. Рудницький, С. Томашівський, М. Кордуба, П. Чубинський, В. Геринович, В. Ільницький, Т. Олесінок, В. Кубійович, Л. Нідерле, Є. Карський, Ф. Максименко, Ф. Заставний, І. Борщак, М. Андрусяк та ін. У контексті нашого дослідження увага була звернена передусім на праці, у яких висвітлюється проблематика відродження самостійної держави доби Української національної революції (1917–1921 рр.) загалом, формування національної ідентичності етнічних українців на територіях, що увійшли до складу Української Народної Республіки доби Центральної Ради, Української Держави гетьмана Павла Скоропадського, Директорії УНР, і землях, які опинилися у складі інших державних утворень.

Одними з перших проблеми становлення державних кордонів України у ХХ ст. у сучасній українській історіографії торкнулися В. Боечко, О. Ганжа, Б. Захарчук, опублікувавши на основі маловідомих документів колективну монографію [3]. До оцінки долі українців за кордоном,

зокрема «українців росії», по-новому підійшли автори розділів у двотомнику «Історія України: нове бачення» (1995–1996) С. Кульчицький, В. Євтух, які простежили розбудову української держави та збереження української ідентичності у міжнародному вимірі. Автори дев'ятого тому «Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.» О. Рубльов і О. Реєнт, автори фундаментального п'ятнадцятитомника «Україна крізь віки» (керівник авторського колективу – В. Смолій, К., 1997), поряд з іншим, збагатили знання про ідею соборності українських земель. Становленню української діаспори в пострадянських країнах, у тому числі й у росії, присвячений п'ятнадцятий том цього ж видання «Українці в світі» (В. Трошинський, А. Шевченко).

Серед українських правників наукового обґрунтування законотворчості та нормотворчості на різних етапах українського державотворення на основі історичного та зарубіжного досвіду означених проблем торкалися С. Головатий, О. Копиленко, О. Скрипнюк, О. Святоцький, О. Головка, В. Бабкін, А. Довгерт, І. Бойко, І. Усенко, С. Власенко, В. Гончаренко, В. Литвин, В. Єрмолаєв, О. Рум'янцев, Ю. Римаренко, Т. Бондарук, А. Іванова, В. Россіхін, Б. Тищик, О. Серета, О. Зайчук, О. Вовк, В. Лемак, Н. Стеценко, Р. Губань, Є. Васильєв, Ю. Шемшученко, О. Яриш. Міжнародно-правові аспекти висвітлювали В. Денисов, В. Акуленко, В. Буткевич, В. Василенко, В. Опришко, О. Висоцький, В. Кисіль та ін.

Значний архівний матеріал про експансію сусідніх держав щодо України, загарбання її історичних земель, нищення культури, мови, душі українського народу ввів до наукового обігу В. Сергійчук [4]. Серію аналітико-публіцистичних матеріалів про етнічні українські землі, які стали «ісконно рускімі» опублікувала у газеті Верховної Ради України «Голос України» С. Чорна [5]. Побачив світ унікальний історичний атлас, до якого увійшли два міні-атласи і 47 базових мап «Тerra Ucrainica. Історичний атлас України і сусідніх земель: від кімерійців до сьогодення» [6]. Стали доступними дослідникам видання, опубліковані у різний час в Україні та за кордоном [7].

Мета статті полягає у спробі обґрунтування історичних закономірностей формування та розвитку історично населених українцями територій російської федерації та висвітлення вчинення росією протягом століть систематичних дій, спрямованих на знищення національної ідентичності, пригноблення українців, показати роль правових засад нормотворчої діяльності у вирішенні означеної проблеми.

Методологія дослідження. В основі дослідження лежать методологічні принципи правознавства, філософсько-правові підходи до аналізу суспільних відносин, природного права людини, «адаптація світового досвіду правових технологій до вітчизняного середовища» [8, с. 175]. Статистичний метод дав можливість простежити динаміку найбільш значущих цифрових показників щодо розселення українців на своїх етнічних землях, кількісний склад населення. Соціологічний метод покликаний виявити відображення соціальних реалій конкретної доби історії на процеси депортацій, репресій, русифікацію, стирання історичної пам'яті, національної ідентичності українців у росії. Завдяки принципу історизму та історико-правовому методу зроблено спробу розглянути поетапно процес розселення українців, висвітлити еволюцію ідей щодо української соборності, нормативних актів українських владних структур стосовно кордонів України, заселених українцями територій порубіжжя, дотримання росією норм міжнародного права. Загалом, застосовано сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-правових методів та наукових підходів до пізнання правового становища етнічних українців, що проживають на території російської федерації у контексті історичної ретроспективи та імовірності подальшого розвитку.

Вклад основного матеріалу. 31 травня 1997 року в Києві було підписано Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією терміном на 10 років з можливістю автоматичного продовження на наступні десятирічні періоди, якщо жодна зі сторін не заявить іншій стороні про своє бажання припинити його дію шляхом письмового повідомлення не менше ніж за шість місяців до закінчення чергового десятирічного терміну (ст. 40, 41). Дію Договору припинено Законом № 2643-VIII (2643-19) від 06.12.2018 [9]. Цей договір був підписаний із урахуванням визначених у Законі «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року № 1543-XII кордонів. У ст. 5 Закону зазначено: «Державний кордон Союзу РСР, що відмежовує територію України від інших держав, та кордон між Українською РСР і Білоруською РСР, РРФСР, Республікою Молдова за станом на 16 липня 1990 року є державним кордоном України» [10]. Але ще при чинному договорі від 31 травня 1997 року, діючих інших міжнародних нормах та угодах

про непорушність кордонів після закінчення Другої світової війни рф здійснила анексію Криму, загарбала частини Луганської та Донецької областей, розпочала повномасштабне вторгнення в суверенну державу Україна у лютому 2022 року.

Про тотальне недотримання рф міжнародного гуманітарного права, договорів і угод написано і сказано чимало. «Закликаю весь цивілізований світ об'єднатися і посилити тиск на країну-терориста, бо для росії не існує законів і домовленостей, вони сприймають лише силу», – написав у своєму зверненні 20.02.2024 до ООН і Міжнародного комітету Червоного Хреста Уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець задля з'ясування всіх обставин розстрілу російськими окупантами українських військовополонених на позиції «Зеніт» у Авдіївці всупереч домовленостям про евакуацію поранених бійців [11].

«Віримо, що Збройні Сили України вийдуть на державний кордон нашої держави. А що далі? – ставить запитання професор В. Сергійчук. – Так, буде багато планів щодо облаштування державного життя на тимчасово окупованих територіях, доведеться докласти гігантських зусиль, аби відбудувати зруйноване ворогом народне господарство й цивільну інфраструктуру, розмінувати кожен метр українського чорнозему, щоб він знову заколосився життєдайним зерном, на яке розраховує світ» [12]. Про післявоєнну відбудову говориться багато. Але, на моє переконання, спочатку треба перемогти у війні, звільнити окуповані землі... Проте вже тепер необхідно думати, як відповісти на виклики, які стають на шляху вирішення проблем з т.зв. східною діаспорою, або, конкретніше, українцями рф.

В Указі Президента України від 22 січня 2024 року поставлено завдання: «Кабінету Міністрів України розробити із залученням міжнародних експертів, представників Світового конгресу українців, вчених, громадськості та внести на розгляд Ради національної безпеки і оборони України план дій щодо збереження національної ідентичності українців у Російській Федерації, у тому числі на історично населених ними землях (на Кубані, Стародубщині, Північній та Східній Слобожанщині в межах сучасних Краснодарського краю, Білгородської, Брянської, Воронежської, Курської Ростовської областей Російської Федерації)» [1]. Як бачимо, в Указі йдеться про суцільний етнічний масив, який прилягає до державного кордону України. Зазначимо, що загальна протяжність кордону України 6993 км, з якого 5638 км – сухопутний і 1355 км – морський кордон. На кордон з рф припадає 2295 км, з білоруссю – 975 км, Молдовою – 1222 км, Румунією – 614 км, Польщею – 542 км, Угорщиною – 137 км, Словаччиною – 98 км [13].

В Указі Президента ставиться завдання «опрацювання питання стосовно збору та вивчення фактів і свідчень про злочини, вчинені проти українців, що проживають (проживали) на територіях Росії, історично населених етнічними українцями, про політику примусової русифікації, політичні репресії та депортації щодо українців, відновлення та збереження історичної пам'яті, у тому числі щодо утворення центру із зазначених питань» [1].

Під «етнічними українськими землями», загарбаними протягом століть і десятиліть, розуміють території, на яких у різні історичні періоди тривало формування українського етносу. Ядром української етнічної території завжди виступали землі в межах сучасної України. Водночас російські псевдоісторики на всі лади переспівують слова путіна, що лєнінін «території були нарізані так, що вони не завжди відповідали традиційним місцям проживання тих чи інших народів» і що під час утворення союзу рср «західні землі російські були передані Україні» «для підвищення процентного співвідношення пролетаріату в Україні, бо Україна була сільською територією» і тепер «рф із цим розбирається» [5]. Тому не випадково перший указ № 314 від 8 травня 2024 року, підписаний путінін після переобрання, зазначає: «Засади державної політики в галузі історичної освіти». «Указ весь пронизаний манією величі, – пише опозиційний російський історик А. Зубов, – хворобливими фобіями і безмежними претензіями на володіння істиною в її повноті. У 8-му пункті цей указ передбачає «науково-правове забезпечення протидії спробам фальсифікації історії», тобто запроваджує наукову експертизу з правовими наслідками для тих, кого ця експертиза визнає фальсифікаторами. ... автори указу припускають, що вони володіють а ргіогі повнотою історичної істини... Вони припускають судити вчених істориків, забороняти і вилучати з бібліотек їхні праці, тому, що висновки цих вчених розходяться з їхніми власними. У ХХІ столітті така претензія на наукову істину виглядає не тільки смішно, вона має всі ознаки душевної хвороби – манії величі» [14].

За такою логікою путінських істориків, якщо Україну і українців створив лєнін, то росію і росіян створив сталін, адже у переписі населення 1926 року росіяни значилися як великороси, а українці були внесені в сучасному варіанті. «Але недостатньо бути народом, потрібно ще мати державу», – наголошує професор Лувенського католицького університету, знаний фахівець з історії міжнародних відносин та права Роман Яремчук [15, с. 14].

У передмові до праці С. Рудницького «Чому ми хочемо самостійної України» професор О. Шаблій пише: «Відомо, що територія і народ України, українська нація аж до 1917 року були розірвані між двома імперіями – Російською та Австро-Угорською. За цих умов перед українськими вченими було три аспекти обґрунтування об'єктивного статусу своєї Батьківщини – історичний, етнічний та територіально-географічний. Без будь-якого з них проблема стає однобічною. Історичний аспект української державності визначив М. Грушевський, етнічний – етнограф Ф. Вовк, територіально-географічний взяв на себе С. Рудницький. Це вагомий внесок ученого в підвалини української державності» [24, с. 8].

Псевдонаукові твердження російських істориків і політиків спростовуються історичними фактами. Звернемося до основоположника української наукової географії України академіка Степана Рудницького, за даними якого на 1914 рік «мінімальна» українська етнічна територія становила 905 000 км², на якій налічувалось 51 249 000 осіб, серед них – 36 605 000 (71,3%) – це українці, 6 384 000 (12,5%) – москалі, 3 884 000 (7,5%) – євреї, 1 449 000 (2,8%) – поляки; на «максимальному» просторі України у 1 056 000 км² проживало 53 906 000 населення. Українці становили 38 737 000 (71,7%), москалі – 6 439 000 (12,0%), євреї – 4 035 000 (7,5%), поляки – 1 623 000 (3,0%). Цифри показують, що і на «мінімальній», і на «максимальній» території України майже три чверті населення становили українці [24, с. 266]. У передмові до двотомної праці «Коротка географія України» (1910 і 1914 рр.) він писав: «Ми, українці, земля, де живемо, зветься Україна, чи вона під Російською державою, чи під Австрійською чи під Угорщиною. Бо хоч і ділять її кордони, хоч розірвана вона на шматки, але ж один народ, що її заселяє, з одною мовою, вдачею та звичаями. Та не тільки народ лучить українську територію в одну цілість, Україна також з нинішніх оглядів мусить бути вважана за виразно зазначену одноцільну територію серед інших територій Європи. Навіть серед незалежних держав мало таких, щоб могли зрівнятися з українською такою географічною особливістю» [24, с. 8–9].

Загарбання російською імперією етнічних українських земель здійснювалося протягом багатьох століть. Не заглиблюючись у висвітлення теми про розселення праукраїнських і українських племен на етнічних українських землях першого періоду становлення і розвитку Української держави – Київської Русі, Галицько-Волинської держави, під якими розуміються території, на яких протягом значного історичного періоду формувався український етнос, звернемося до часів другого періоду – Запорозької Січі та Української козацької держави (Гетьманщини), коли системою договорів з сусідніми країнами було визначено її кордони.

Козацька держава часів Богдана Хмельницького була повноцінною, з усіма характерними для будь-якої держави ознаками: політична влада; територія; політико-адміністративний устрій; суд і судочинство; військо; міжнародні відносини. І. Крип'якевич, аналізуючи події 1653–1654 років, приблизно описав державні межі козацької території: «З Польщею – Яруга – Чернівці – Мурафа – Красне – Вінниця – Прилуки – Паволоч – Каменоброд – Макарів – Чорнобиль – Карпилівка; з Росією – традиційним кордоном; з Туреччиною і Кримом – через так зване Дике поле». Говорячи про історичну роль Хмельницького, І. Крип'якевич писав: «Народилося зрозуміння, що таке держава», і навів слова панагіриста академічної школи – сучасника гетьмана: «Люди живуть у тих городах вільно – і то стала вже їх козацька земля, не польська і не литовська». «Широко і гордо вимірювали свою лінію» – державний кордон [16, с. 185–186]. «При цьому слід відзначити історичну роль у процесі державотворення Середнього Подніпров'я, – підкреслював М. Грушевський, – яке і раніше було ядром українського етносу; протягом тривалого періоду простежувалася його відносна стабільність» [17, с. 157].

У 1657 році Б. Хмельницький пішов на створення коаліцій зі Швецією, Бранденбургом, Семигородом, Молдавією та Литвою. За угодами з союзниками Польща повинна бути поділеною, а Україна мала включати всі заселені українцями землі. Україна спільно зі Швецією встановлювала протекторат над Литвою. Проте поразка Швеції у війні з Данією звела домовленості нанівець.

Незважаючи на те, що «жодна з оточуючих країн не була зацікавлена в існуванні незалежної України, – наголошував президент Л. Кучма, – завдяки Хмельницькому однією з головних тайн історії світу у XVII столітті стала поява на європейському континенті, на землях, стиснутих Московським царством, польсько-литовською Річчю Посполитою, володіннями Оттоманської імперії і Швеції, нової країни, яка зуміла потім зберегти свою життєздатність протягом століть» [18, с. 251–253].

Після невдалої спроби гетьмана І. Мазепи вирвати Україну з московської неволі, новим гетьманом, уже на чужині, було обрано П. Орлика. Договір, укладений між гетьманом Війська Запорозького та старшиною, полковниками, а також Військом Запорозьким під назвою «Пакти і Конституції прав та вольностей Війська Запорозького» (1710 р.), що увійшов в історію як Конституція Пилипа Орлика, яку окремі українські дослідники (А. Слюсаренко, М. Томенко [19, с. 9] та ін.) вважають першою європейською конституцією в сучасному її розумінні, а інші вважають такі оцінки міфом (І. Усенко) [20, с. 181] у другому пункті Пактів приділяє увагу кордонам, які встановлені за правління Богдана Хмельницького з Річчю Посполитою (йдеться про Зборівський договір 1649 р.), Оттоманською Портою та Московським царством, що визначалися як «навічно встановлені» та недоторканні [21, с. 13–14]. Ці кордони у договорах не охоплювали всю українську етнічну територію, вони представлені у Зборівському договорі як гарантований мінімум, який у майбутньому міг бути поширений на інші українські території, об'єднавши їх.

Після ліквідації російським царем у 1765–1783 роках автономії Гетьманщини й запровадження загальноімперського адміністративно-територіального поділу на губернії, та зміною традиційної військової організації регулярними російськими полками, землі, заселені українцями, потрапили в систему імперської централізації і російщення, де вони перебували до осені 1917 року. Тоді розпочався третій етап «відродження самостійної держави на українських етнічних землях у 1917–1921 роках», наголосили у лютому 2018 року у своєму Зверненні до нації, до парламенту під назвою «День Української державності» президенти України Л. Кравчук, Л. Кучма, В. Ющенко [22, с. 6], який В. Святоцький вважає «УНР за Центральної Ради, Українська держава за П. Скоропадського, УНР за Директорії та ЗУНР». Одним з головних атрибутів державності він називає власну територію, населену національним колективом, із визначеними кордонами, офіційну назву, час заснування або дату першої письмової згадки держави, що є важливими атрибутами суверенності та політичної ідентифікації держави [23, с. 12].

У буремні часи національно-визвольних змагань 1917–1921 років якраз і почався процес формування території сучасної держави Україна. У квітні 1917 року в Києві відбувся Всеукраїнський національний конгрес, на якому було заявлено про право українців творити власну державність на всіх своїх етнічних землях. Конгрес прийняв рішення про налагодження зв'язків України з народами росії на федеративних засадах. «А після того, – пише В. Сергійчук, – Українська Національна Рада Петрограда, що була своєрідним дипломатичним представництвом Центральної Ради в столиці Російської імперії, подає до Тимчасового Уряду проект про об'єднання українських територій в соборну автономію: Київська, Подільська, Волинська, Полтавська, Чернігівська, Харківська, Херсонська, Катеринославська губернії, прилеглі частини Таврійської, Воронезької, Курської, Бессарабської» [4, с. 10]. Переконалим прихильником ідеї федералізму був М. Грушевський. «В ідеї федералізму, – писав Л. Кучма, – він бачив ідеал справедливості – рівноправність, демократія, самоуправління, соціалізм. Він був переконаний, що нащадки полян, сіверян, бужан, волинян, древлян, дулібів, тиверців, уличів рівним чином володіють загальноукраїнською свідомістю, а дух місцевого патріотизму і змагальності з сусідами підстегнуть розвиток кожного регіону і лише прискорять розвиток України загалом». Але «народу України, мільйонам простих людей довелося заплатити важку ціну за соціалістичні і федералістські ілюзії своїх вождів» [18, с. 46–48].

Самостійницьке крило національно-визвольного руху, оперуючи фактично тими самими статистичними даними щодо етнічних українських земель, дійшло зовсім інших, ніж автономісти, висновків напередодні підготовки виборів до Установчих зборів восени 1917 року [25, с. 740–741]. Військовий Відділ Союзу Української Державності (легальна політична організація, що виникла у Києві у травні 1917 року, у друкарні Р. Френкеля на Великій Васильківській, 31, опублікувала «Карту України» – ціна 25 коп.), який виступав за побудову соборної, самостійної Української демократичної республіки, закликав не брати участі у виборах до Всеросійських установчих збо-

рів, бо «навіть при справедливих виборах (чого не бува ніколи), Москвинів буде двічі більше, ніж Українців, бо ж їх 72 мільйони в Росії, а нас тільки 36!

Отож, установлять Москвини такі закони, які сами захочуть, і так зроблять, що 1) Землю нашу чорну та родючу собі загарбають у Всерос. Земельний Фонд, бо їхня здебільшого недобра; 2) Закони такі установлять, щоб і надалі над Українським народом Московщина панувала; 3) Не дозволять нам з'єднати до купи земель, щоб тим легше нас у неволі держати» [26]. У описі до карти вказана площа української землі – 739 500² верств. «Велика наша земля. Розкинулася вона од гір Карпатських аж до Кавказу. І увесь той величезний простір заселяє народ, що має одну мову, одну вроду, однакові співанки та звичаї. Називається той народ Українським, а його земля – Україною. Колись була Україна самостійною та могутньою державою, поки не запанували над нею чужинці. Але тепер найбільшу частину, з столицею Київом, загарбала і поневолила Московщина. Зветься ця частина російською Україною. Менша частина України ... з городами Львовом та Чернівцями, у австрійській неволі; це, так звана, австрійська Україна.

Україна простягнулася од ріки Сяну більш як на 2 000 верстов. Це дуже велика та простора земля...» [26]. Союз Української Державності закликав «домагатися, щоб Центральна Українська Рада якнайскорше скликала Українські Установчі Збори», на яких «проголосити Україну самостійною державою й установити в ній демократичну республіку» [26].

До областей, де українці становлять більшість (понад 50%), Союз Української Державності включив «на Російській Україні 6 Волинь (українців 70%); Поділля (81); Київщина (79); Гродненська губ., 2 повіти, Брестський (81) і Кобринський (83); Люблінська губ. 2 повіти, Грубешівський (62), Томашівський (52); Сідлецька губ. 1 пов., Влодавський (64); Мінська губ. 1,5 пов., Пинський та половину Мозирського пов. На правому березі Прип'яті заселяють українці т. зв. пинчуки; Чернігівщина – без Суразького повіту, де більшість – білоруси – українців – 86%, Новозибківський пов. (66), Стародубський пов. (75), Мглинський пов. (88–99); Полтавщина (95); Харківщина (70); Курська губ. 3 пов. Грайворонський пов. (61), Путивльський (55), Новооскольський (55); Вороніжська губ. 3 пов. Острогозький (94), Богучарський (83), Бірючський (70), Валуйський (53); Катеринославщина (69); Херсонщина (54); Басарабія, 1 пов. Хотинський (56); Донщина, 2 округи, Таганрозька округа (69), Ростовська округа (52); Таврія, 3 пов., Дніпровський (76), Бердянський (64), Мелітопольський (57); Кубанщина – 3 одділи, Єйський одділ (81), Темрюкський (79), Катеринодарський (57); Ставропольська губ., 1 пов. Новогеоргієвський (54). З австрійської України було включено: Буковина – 5 повітів; Східна Галичина – 50 повітів; угорська Україна із заселеним українцями Марморозьким комітатом» [26].

Після III Універсалу, яким Українська Центральна Рада оголосила себе найвищим органом державної влади до скликання Установчих зборів УНР, згідно з законом про вибори, створила 10 виборчих округів, які охоплювали не лише суто українські губернії, а й прилеглі прикордонні повіти Курської і Воронезької губерній [25, с. 741]. Було створено Острогозький виборчий округ (Острогозький, Валуйський, Бірючський і Богучарський повіти Воронезької губернії та Новооскольського – Курської). Грайворонський повіт Курської губернії приєднувався до Харківського виборчого округу, а Путивльський – до Чернігівського. За іншими суміжними до територій УНР повітами зберігалось право заявити про участь у виборах до дня їх проведення. Для організації виборів в армії і на флоті утворювалося п'ять округів [27, с. 327–328].

Розвиток національно-визвольного руху поставив на порядок денний проблему державного самовизначення України, наслідком чого стало прийняття 20 листопада 1917 року III Універсалу УЦР, яким проголошувалося створення української держави. «До території Народної Української Республіки належать землі, заселені в більшості Українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народної Республіки, як що до прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і сумежних губерній і областей, де більшість населення українське, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів» [28, с. 67]. IV Універсал проголосив створення незалежної Української Народної Республіки і став запорукою для утвердження України на міжнародній арені й зміцнення її державного суверенітету, налагодження економічних і політичних контактів.

Території УНР стали основою для мирних переговорів у Бересті наприкінці 1917 – у лютому 1918 року з державами Четверного союзу та радянською росією. Уперше на міжнародній конференції пролунала ідея соборності українських земель. Стаття II «Мирового договору» стосувалася кордонів. Між УНР і Австро-Угорщиною встановлювалися довоєнні кордони, що існували між Австро-Угорською монархією і Росією. «Дальше на північ, – значилося у п. 2, – ітиме границя Української Народньої Республіки починаючи від Тарнограду, загально по лінії Білгорай – Щєбогшин – Красностав – Пугачів – Радин – Межирічє – Сарнаки – Мельник – Високо Литовськ – Прушани – Вигоновське Озеро. Подрібно устанавлюватиме границю мішана комісія після етнографічних відносин і з углядненем бажань населення» [29, с. 305]. Тема кордонів, закордонного українства за доби Української Держави гетьмана Павла Скоропадського цікава й повчальна особливо з огляду на сучасну російсько-українську війну. Українсько-російська мирна конференція у травні – жовтні 1918 року відбувалась у будинку Педагогічного музею в Києві. Головним в ухваленні мирного договору між Україною і радянською росією було питання кордонів. Формування кордонів Української Держави ґрунтувалося на принципах, вироблених на Берестейських мирних переговорах. Щодо цього тривали гострі дискусії. 3 жовтня Українська мирова делегація висловила ноту російській мировій делегації з пропозицією приступити до конкретної роботи по встановленню державного кордону між Україною і РСФРР і тим самим прискорити укладення мирного договору. Лінія кордону мала пролягати в межах Мінської, Могилівської губерній, по адміністративній межі Чернігівської губернії, у межах Курської, Воронежської губерній, по межі з Великим Військом Донським. Водночас делегація Української Держави зрікалася від первісного варіанта західної і південно-західної смуги Орловщини, західного виступу Курщини, широкої смуги Воронежчини [30, с. 342–343]. Передусім треба було визначити критерії та принципи у проведенні державних меж. В основу своєї позиції українська делегація поклала етнографічний принцип з урахуванням політичних, географічних та економічних аспектів. Російська сторона вважала, що така позиція ігнорує принцип самовизначення й зажадала, щоб питання встановлення кордонів вирішувалося згідно з волею населення. На підтримку своєї позиції обидві сторони наводили приклади постанов органів місцевого самоврядування з прикордонних місцевостей, населення яких висловлювало бажання приєднатися або до України, або до Росії.

Українська делегація наголошувала на економічній єдності з Україною, зумовленій історичними зв'язками і традиціями, особливо щодо прикордонних повітів (Стародубського, Мглинського, Суразького, Глухівського та ін.). З Мглинського повіту, зайнятого більшовиками, надійшло повідомлення про 40 агітаторів, які намагалися розпропагувати українське населення проти української влади, а «над тими, хто висловлює бажання злуки з Україною, чиняться насильства... Населення прагне злуки з Україною. Підписи за злуку з Московщиною вимагаються погрозою розстрілу» [30, с. 13]. За російським проектом «до Росії мали відійти 5 повітів Волині, 4 повіти Чернігівщини, а також українські частини Курщини, Воронежчини, Харківщини та Катеринославщини. Ця лінія відступала на захід від української етнографічної межі на 125–2000 верст, і тільки в регіоні Донецького басейну охоплювала територію понад 20 000² верст з українським населенням. Російська делегація намагалася претендувати на такі етнічно українські місцевості, як частина Харківщини та Катеринославщини. Зокрема, проведення кордону за російським проектом у межах Донецького басейну позбавляло Україну майже всієї паливної бази» [30, с. 14–15].

Що не вдалося загарбати у 1918 році, намагалися здійснити пізніше.

У 1996 році у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України автор виявив документ англійською і французькою мовами під назвою «Україна в цифрах (за Жоржем де Гасенком. Україна в її межах за етнографічним принципом» [31, арк. 43]. Уперше документ був опублікований в Румунії 1919 року, одна з копій якого до сьогодні демонструється у Палаці Парламенту Румунії у м. Бухаресті. Під час перебування у складі делегації українських науковців і дипломатів у листопаді 2023 року мені й випала нагода з нею ознайомитися.

Матеріал був підготовлений головою першої Надзвичайної дипломатичної місії (НДМ) УНР у Румунії, відомим дипломатом і журналістом, який уже плідно працював у Швейцарії, Юрієм Гасенком (інколи – Георг Гасенко, Жорж де Гасенко). НДМ у Румунію Директорією УНР було сформовано однією з перших – 6 січня 1919 року, а 25 січня 1919 року вона виїхала до країни призначення [32, с. 102–103]. Очевидно, «Україна в цифрах» була підготовлена Г. Гасенком за

останніми французькими, російськими та українськими джерелами, а також за працями професора Шарля Сеньюбоса, проф. М. Грушевського, Елізи Реклю, академіка Корша, проф. Д. Шефера, Порша, проф. С. Рудницького, академіка Волкова (Вовка. – А. Б.) та ін. для майбутньої Паризької мирної конференції між січнем – травнем 1919 року, тобто у період, коли він очолював НДМ УНР у Румунії [32, с. 98].

Документ «Україна в цифрах» Г. Гасенка містить карту розселення українців на етнічних землях України, територія проживання яких становить 850 100 км² і є найбільшою у Європі після росії, а площа 10 країн, разом узятих (Великобританія, Румунія, Греція, Болгарія, Португалія, Швейцарія, Данія, Голландія, Польща, Албанія), є меншою. Україна є найбільшою в Європі за кількістю населення, яке становить 50 230 600 і співрозмірне з жителями 12 країн, разом узятих (Люксембург, Румунія, Бельгія, Чорногорія, Швейцарія, Норвегія, Голландія, Греція, Данія, Болгарія, Португалія, Сербія). Жорж Гасенко наводить також дані про території, віддалені від України, але заселені українцями: Зелений Клин, площа якого становить 400 895 км², де проживало 250 000 українців; Північний Сахалін – відповідно 37 988 км² і 19 000 мешканців та Приморщина – 690 198 км² й 607 000 жителів. Поміж європейцями – українців 82% [33].

Щорічний приріст населення обчислювався у 700 000 (21%) і був найвищим у Європі, тоді як росія з Польщею показували 15,1%, а Німеччина, яка посідала третю позицію, – 13%. Густота населення в Україні на 1 км² була відносно невеликою і становила 45 жителів (для порівняння: у Бельгії – 255 жителів, Великобританії – 144, Франції – 73). Історія свідчить, що коли нація прагне свободи, визволення з-під споконвічного поневолення, веде боротьбу за своє існування, народжується більше хлопчиків, майбутніх воїнів, ніж дівчаток. Порівняльна таблиця демонструє означену закономірність: кількість жінок на 1000 чоловіків в Україні була найнижчою і становила 957 (у Франції – 1022, Німеччині – 1032, росії – 1042, Норвегії – 1083). Наводяться основні антропологічні дані українців, за даними академіка Волкова та Івановського, порівняно з росіянами і поляками: зріст – українці – 1670 мм, росіяни – 1657, поляки – 1654; колір волосся – біляві: українці – 29,5%, росіяни – 37%, поляки – 35%; шатени відповідно – 35, 41, 46%, чорняві – відповідно – 35,5, 22 і 19 %. Розглянуті й такі показники, як об'єм грудей, довжина рук, показники черепа, носа, ширина обличчя. Містяться дані про головні економічні показники України: передусім виробництво зернових, яке становило 67% порівняно з «Північним колосом», тютюну – 64%, солі – 68%, антрациту – 98%, коксу – 99%, цукру – 88%, заліза – 74%, видобуток вугілля – 71%. Україна забезпечувала 4,5% світового видобутку нафти [31, арк. 43]. «Україна у цифрах» видавалася також у 1920 році німецькою мовою у Берліні.

Дещо подібну табличку, «зложену з матеріалів Вовка й Раковського», наводить С. Рудницький [24, с. 47]. «Вона показує нам передусім дуже наглядно, – писав вчений, – що українці мають дуже мало расової подібності з москалями й поляками, натомість сі два сусідні нам народи дуже подібні між собою...

Вони, немов молот, розбивають обі «об'єдинительні» теорії, які так довгі часи розповсюджували про нас москалі й поляки. З тих кількох чисел видко якнайліпше, що ми, українці, є самостійний нарід, що ми не є сполонізовані маскалі чи зрусифіковані поляки, а нарід самостійний навіть із расового боку, чого не можна сказати про поляків чи москалів. Український расовий тип, що панує неподільно на широких просторах нашої Верховини, Підгір'я, Поділля, Волині, Подніпр'я, Слобідщини, Кубанщини і тільки на межі нашої території дещо слабше зазначений, творить віковично тверду основу української нації» [24, с. 47–48].

«Український енциклопедист, автор фундаментальної праці «Географія українських і суміжних земель» В. Кубійович, – наголошує С. Чорна, – зробив оцінку української етнічної території станом на 1933 р. – 932 тис. км². Із них 728 тис. км² становила суцільна українська етнічна територія, 203,6 – мішана. Незважаючи на значні територіальні втрати у 1920-х, а головню у 1930-х – 1940-х рр., українська етнічна територія надалі залишається найбільшою з-поміж усіх етнічних територій європейських народів (росіяни за географічним критерієм є євразійським народом)» [5].

Вікіпедія розмістила карту «Україна та втрачені українські етнічні території». Стосовно українських земель, що були загарбані росією, автори ґрунтуються на даних розселення українців на схід від Дніпра і в Молдові. Згідно з Атласом О. Ільїна 1876 року Україна включала частину Гетьманщини (Стародубщина), після знищення російської імперії, поразки УНР більшовики включили Ста-

родубщину у 1922 році до складу ррфср. Східна і Південна Слобожанщина, заселена українцями у XVII–XIX століттях, після створення срср була включена до ррфср. Кубань, до 1783 року – складова частина Кримського ханства. Після 1792 року примусово заселена колишніми запорозькими козаками (у якості «живого щита» проти горців) і переселенцями з України на етнографічній карті О. Львіна показана як українська етнічна територія. Після знищення російської імперії і створення у 1922 році срср чомусь була включена до складу ррфср. За переписом 1897 року, у трьох з чотирьох повітів Ставропольської губернії українці становили від 40 до 54% [35].

Політика сучасних рашистів на тимчасово окупованих територіях нічим не відрізняється від більш як столітньої давнини практики російських більшовиків.

Висновки. Сучасна незалежна держава Україна охоплює кордонами більшість етнічних українських земель. Закон України «Про державний кордон» від 4 листопада 1991 року фіксує площу України у 603,5 тис. км² [36]. Виникає цілком слушне запитання, а де ж ще понад 300 тис. км² етнічних українських земель [5, с. 6]? Упродовж тривалого часу унаслідок різних причин поза межами державного кордону України до теперішнього часу суцільним етнографічним масивом проживають українці, які вирізняються, особливо у сільській місцевості, мовою, культурно- побутовими, етнологічними прикметами, формами побуту, піснями. Вирішення проблем з етнічними українцями, що проживають на територіях рф, прилеглих до України, постане як одне з головних завдань перед українською владою після нашої перемоги у російсько-українській війні. Після включення українських етнічних земель до складу російської федерації українське населення зазнавало репресій, депортацій, денаціоналізації, русифікації, закривалися українські школи, газети, радіо. Науковців, які вивчали проблеми національної ідентичності українців, знищували. Етнографа С. Рудницького заарештували у 1933 році й у 1937-му розстріляли у Сандармосі (Карелія). Українські етнічні землі були об'єктом штучно організованого комуністичною російською владою Голодомору-Геноциду 1932–1933 років, українців Кубані записували як росіян, унаслідок чого українське населення краю зменшилося вдвічі. Подібні процеси відбувалися й на інших етнічних українських землях, що входять до складу російської федерації.

В Указі Президента йдеться про збір та вивчення фактів і свідчень про злочини, вчинені проти українців, що проживають (проживали) на територіях росії, історично населених етнічними українцями. У контексті дослідження до поставлених в Указі завдань слід додати необхідність розшуку тих російських військових, які народилися в Україні й повернулися з війною на власні землі, а також етнічних українців з російської федерації, українські прізвища яких друкуються у списках полонених рашистів та у переліку «Слідство Інфо». Крім кримінальної відповідальності за скоєні злочини в Україні, вони передусім потребують відновлення історичної пам'яті.

Список використаних джерел

1. Про історично населені українцями території Російської Федерації: Указ Президента України № 17/2024. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513>
2. Історія України: нове бачення: у 2 т. / за ред. В. А. Смолія. Київ: Україна, 1995. Т. 2 / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко та ін. 1996. 494 с.
3. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ: Основи, 1994. 168 с.
4. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. Вид. 3-є, доповн. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2008. 560 с.
5. Чорна С. Від Стародубщини до Кубані: як етнічні українські землі стали «ісконно руськіми». *Голос України*. 2024. 15 лютого; 16 лютого.
6. Вортман Д., Гордієнко Я., Майоров М. Terra Ucrainica. Історичний атлас України і сусідніх земель: від кімерійців до сьогодення. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 224 с.
7. Оглядова карта українських земель. Відень: Картогр. Завод Г. Фрайтага і Берндта, 1920. 1 к.: 2 колір, 20x35 см; Карта України / Вид. Військ. Відділу С. У. Д. Б. м-бу. Київ: Друк. Р. Френкеля (1917), 1 к. : 1 колір., табл., текст; 75x46 Текст. Українська земля та Український народ; Етнографічна карта України = Ethnographical map of Ukraine / уклад В. Кубійович, М. Кулицький. = (Мюнхен; (Нью-Йорк): Molodt Zyta

- (1949). 1 к.: кольор.; 23844 см. Укр. Англ. Латиниця. Encyklopedia of Ukrain (Енциклопедія Українознавства. Т. 1) та ін.
8. Ярмиш О. Н. Актуальні проблеми методології вітчизняної історії держави і права. *Антологія української юридичної думки: в 10 т.* / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид. Дім «Юридична книга», 2002–2005. Том 10: Юридична наука незалежної України / упорядники: В. Ф. Погорілко, І. Б. Усенко, Н. М. Пархоменко; відп. ред. Ю. С. Шемшученко і В. Ф. Погорілко. Київ: Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. 944 с.
 9. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 1. Ст. 2.
 10. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. С. 617.
 11. URL: [Interfax.com.ua.edn.ampproject.org](http://interfax.com.ua/edn.ampproject.org)
 12. Сергійчук В. І. І коли українська армія вийде на державний кордон... *Український світ*. Сайт і часопис. 2024. 17 травня.
 13. Державний кордон України. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BD_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
 14. Зубов А. Путін підписав свій перший указ після переобрання. Знаєте про що він? URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/putin-vidav-ukaz-pro-velich-rosiji-50416976.html>
 15. Яремчук Р. Незалежність України / перекл. з франц. Львів: ПАІС, 2018. 328 с.
 16. Крип'якевич І. Історія України. Львів: Світ, 1990. 520 с.
 17. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. Київ: Наукова думка, 1992. 544 с.
 18. Кучма Л. Україна – не Росія. Москва: Время, 2003. 560 с.
 19. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія Української конституції. Київ: Т-во «Знання», 1993. 70 с.
 20. Усенко І. Б. Конституція Пилипа Орлика у дослідженнях М. П. Василенка. *300 років Конституції Гетьмана Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Львівський державний університет внутрішніх справ*. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 234 с.
 21. Конституції та конституційні акти України. Історія і сучасність. 3-є вид. (До 15-річчя Конституції України і 20-ї річниці незалежності України). Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2011. 328 с.
 22. *Голос України*. 2018. 16 лютого.
 23. Святоцький О. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення. *Голос України*. 2019. 23 лютого.
 24. Рудницький С. Л. Чому ми хочемо самостійної України? / упор., передмова О. І. Шаблія. Львів: Світ, 1994. 416 с.
 25. Андрусишин Б. Установчі збори. Політична енциклопедія. Київ: Парламентське видавництво, 2012. 808 с.
 26. Центральна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інв. № 41452.
 27. Сергійчук Володимир. Нариси з історії України. 2-ге вид. Київ: Ліра-К, 2022. 660 с.
 28. Конституційні акти України. 1917– 920. *Невідомі конституції України*. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.
 29. Берестейський мир. 1918–1928. Видавництво «Червона калина», 1928. 323 с.
 30. Мирні переговори між Українською Державою та РСФРР 1918 р. *Протоколи і стенограми пленарних засідань*: збірник документів і матеріалів. Київ – Нью-Йорк – Філадельфія: Видавництво М. П. Коць, 1999. 367 с.
 31. Центр. держ. архів вищих органів влади і управління України. Ф. 1072. Оп. 1. Спр. 3а.
 32. Рендюк Т. Українська Надзвичайна дипломатична місія у Румунії. 1919 рік (До 100-річчя українсько-румунських дипломатичних відносин). *Україна дипломатична*. Український щорічник. Київ, 2019. 825 с.
 33. Гасенко Георг. Світова мапа з розміщенням українців по світу. 1920 рік. 1920. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/misto-tahanrih-tahanroh-ukrayinchi-etnichni-zemli/30771529.html>
 34. Байцар Андрій. Україна та українці на європейських етнографічних картах: монографія. Львів: ЗУЦК, 2022. 328 с.
 35. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія:Українські_етнічні_краї#/media/Файл:1876_Українцы.PNG
 36. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 1.

References

1. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 17/2024. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydent Ukrainy*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513>
2. Istoriiia Ukrainy: nove bachennia: U 2 t. / Pid red. V. A. Smoliia. Kyiv: Ukraina, 1995. T. 2 / V. F. Verstiuk, O. V. Haran, V. M. Danylenko ta in. 1996. 494 s.
3. Boiechko V., Hanzha O., Zakharchuk B. Kordony Ukrainy: istorychna retrospektyva ta suchasnyi stan. Kyiv: Osnovy, 1994. 168 s.
4. Serhiichuk V. Etnichni mezhi i derzhavnyi kordon Ukrainy. Vyd. 3-ye, dopovnene. Kyiv: PP Serhiichuk M. I., 2008. 560 s.
5. Chorna S. Vid Starodubshchyny do Kubani: yak etnichni ukraïnski zemli staly «iskonnno russkimi». *Holos Ukrainy*. 2024. 15 liutoho; 16 liutoho.
6. Vortman D., Hordiienko Ya., Maiorov M. Terra Usrainisa. Istorychnyi atlas Ukrainy i susidnikh zemel: Vid kimeriitsiv do sohodennia. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 2018. 224 s.
7. Ohliadova karta ukraïnskykh zemel. Viden.: Kartohr. Zavod H. Fraitaha i Berndta, 1920. 1 k.: 2 kolir, 20x35 sm; Karta Ukrainy / Vyd. Viisk. Viddilu S. U. D. B. m-bu. Kyiv: Druk. R. Frenkelia, (1917), 1 k.: 1 kolir., tabl., tekst; 75x46 Tekst. Ukraïnska zemlia ta Ukraïnskyi narod; Etnohrafichna karta Ukrainy = Etnographical map of Ukraine / uklad V. Kubiiiovych, M. Kulytskyi. = (Miunkhen; (Niu-York): Molodt Zytta, (1949). 1 k.: kolor.; 23844 sm. Ukr. Anhl. Latynytsia. Encyklopedia of Ukraïnt (Entsyklopediia Ukraïnoznavstva. T. 1) ta in.
8. Yarmysh O. N. Aktualni problemy metodolohii vitchyznianoi istorii derzhavy i prava. *Antolohiia ukraïnskoi yurydychnoi dumky. V 10 t.* / redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova) ta in. Kyiv: Vyd. Dim «Yurydychna knyha, 2002–2005 rr. Tom 10: Yurydychna nauka nezaleznoi Ukrainy / Uporiadnyky: V. F. Pohorilko, I. B. Usenko, N. M. Parkhomenko; vidp. Redaktory Yu. S. Shemshuchenko i V. F. Pohorilko. Kyiv: Vydavnychi Dim «Yurydychna knyha», 2005. 944 s.
9. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2019. № 1. St. 2.
10. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1991. № 46. S. 617.
11. URL: Interfax.com.ua.edn.ampproject.org.
12. Serhiichuk V. I. I koly ukraïnska armiiia vyide na derzhavnyi kordon... *Ukraïnskyi svit*. Sait i chasopys. 2024. 17 travnia.
13. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BD_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
14. Zubov A. Putin pidpysav svii pershyi ukaz pislia pereobrannia. Znaiete pro shcho vin? URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/putin-vidav-ukaz-pro-velich-rosiji-50416976.html>
15. Yaremchuk R. Nezalezhnist Ukrainy / perekl. z frants. Lviv: PAIS, 2018. 328 s.
16. Krypiakevych I. Istoriiia Ukrainy. Lviv: Svit, 1990. 520 s.
17. Hrushevskiy M. S. Iliustrovana istoriiia Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, 1992. 544 s.
18. Kuchma L. Ukrayna – ne Rossyia. Moskva: Vremia, 2003. 560 s.
19. Sliusarenko A. H., Tomenko M. V. Istoriiia Ukraïnskoi konstytutsii. Kyiv: T-vo «Znannia», 1993. 70 s.
20. Usenko I. B. Konstytutsiia Pylypa Orlyka u doslidzhenniakh M. P. Vasylenka. *300 rokiv Konstytutsii Hetmana Pylypa Orlyka: problemy stanovlennia i rozvytku ukraïnskoho derzhavotvorenna: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav*. Lviv: LvDUVS, 2010. 234 s.
21. Konstytutsii ta konstytutsiini akty Ukrainy. Istoriiia i suchasnist. 3-ye vyd. (Do 15-richchia Konstytutsii Ukrainy i 20 yi richnytsi nezalezhnosti Ukrainy). Kyiv: Vydavnytstvo «Yurydychna dumka», 2011. 328 s.
22. *Holos Ukrainy*. 2018. 16 liutoho.
23. Sviatotskyi O. Ukraïnska derzhavnist: poniattia, osnovni oznaky, symvoly, atrybuty, vytoky ta etapy stanovlennia. *Holos Ukrainy*. 2019. 23 liutoho.
24. Rudnytskyi S. L. Chomu my khochemo samostiinoi Ukrainy? / Upor., peredmov. O. I. Shabliia. Lviv: Svit, 1994. 416 s.
25. Andrusyshyn B. Ustanovchi zbory. Politychna entsyklopediia. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2012. 808 s.
26. Tsentralna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Inv. № 41452.
27. Volodymyr Serhiichuk. Narysy z istorii Ukrainy. 2-he vyd. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 2022. 660 s.
28. Konstytutsiini akty Ukrainy. 1917–1920. *Nevidomi konstytutsii Ukrainy*. Kyiv: Filosofska i sotsiologichna dumka, 1992. 272 s.

29. Beresteiskyi myr. 1918–1928. Vydavnytstvo «Chervona kalyna», 1928. 323 s.
30. Myrni perehovory mizh Ukrainskoiu Derzhavoiu ta RSFRR 1918 r. *Protokoly i stenohramy plenarnykh zasidan: Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. Kyiv – Niu-York – Filadelfia: Vydavnytstvo M. P. Kots, 1999. 367 s.
31. Tsentr. derzh. arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy. F. 1072. Op. 1. Spr. 3a.
32. Rendiuk T. *Ukrainska Nadzvychaina dyplomatychna misiia u Rumunii. 1919 rik (Do 100 – richchia ukrainskorumunskykh dyplomatychnykh vidnosyn)*. Ukraina dyplomatychna. Ukrainskyi shchorichnyk. Kyiv, 2019. 825 s.
33. Hasenko Heorh. Svitova mapa z rozmishchenniam ukraintsiv po svitu 1920 rik. 1920. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/misto-tahanrih-tahanroh-ukrayinchi-etnichni-zemli/30771529.html>
34. Baitsar Andrii. *Ukraina ta ukraintsi na yevropeyskykh etnografichnykh kartakh: Monografia*. Lviv: ZUTsK, 2022. 328 s.
35. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Kategoriia:Ukrainski_etnichni_krai#_media/
36. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 2. S. 1.

Андрусин Б. І. Правове забезпечення збереження національної ідентичності українців у російській федерації: історія і сучасність

Стаття присвячена проблемі обґрунтування історичних закономірностей формування і розвитку історично населених українцями територій російської федерації, висвітлення вчинених росією протягом століть системних дій, спрямованих на знищення національної ідентичності, пригноблення українців. Розглядається проблема формування етнічної території Українського народу, загарбання росією українських етнічних земель, становлення державного кордону України з російською федерацією в історичній ретроспективі, повернення історичної пам'яті. Оцінено історичний, етнічний і територіально-географічний аспекти обґрунтування українськими вченими об'єктивного статусу підвалин української державності. Аналізуються проблеми, які виникають у зв'язку із застосуванням на практиці Указу Президента від 22 січня 2024 року «Про історично населені українцями території Російської Федерації» у зв'язку з російсько-українською війною і припиненням дії багатьох двосторонніх і багатосторонніх договорів. Реалізація Указу Президента ставить за мету в підсумку функціонування на етнічних українських територіях міжнародно-правового стандарту для забезпечення прав людини, а найактуальніші проблеми українців росії повинні стати об'єктом міжгалузевого правового дослідження вчених-правників і предметом діяльності українських юрисдикційних органів та політиків. Робиться висновок, що тема національної ідентичності етнічних українців у російській федерації, історія формування кордонів нашої країни з обговорення на рівні академічної спільноти переходить на рівень державно-правового регулювання.

Ключові слова: Україна, етнічні українці, захист прав та інтересів, органи місцевого самоврядування, право на освіту, українська мова, росія, репресії, русифікація, депортації, історична пам'ять, національна ідентичність.

Andrusyshyn B. I. Legal protection of the national identity of Ukrainians in the Russian Federation: history and modernity

The article analyzes the historical patterns of formation and development of the territories of the Russian Federation historically inhabited by Ukrainians. The process of formation of the ethnic territory of the Ukrainian people, the history of the establishment of the state border of Ukraine with Russia during the time of the Cossack state of Bohdan Khmelnytskyi, during the stormy times of the national liberation struggles of 1917–1921 (the Ukrainian People's Republic under the Central Rada, the Ukrainian State under P. Skoropadskyi, the Ukrainian People's Republic under Directories), Russian occupation of Ukrainian ethnic lands for centuries, actions aimed at erasing national identity, oppressing Ukrainians. Emphasis is placed on its own territory, inhabited by a national collective with fixed borders, as one of the main attributes of statehood. The historical, ethnic, and territorial-geographical aspects of the substantiation of the objective status of the foundations of Ukrainian statehood by Ukrainian scientists are evaluated. The pseudo-scientific statements of Russian historians and politicians about the artificiality of the creation of the Ukrainian state are refuted, and numerous statistical data are given about the «minimum» Ukrainian ethnic territory in 1914 with an area of 905,000 km², inhabited by 51.3 million inhabitants, including 38,7 million Ukrainians (71,3%) and «maximum», where 1.06 million km² inhabited by 53.9 million inhabitants, including 38,7 million Ukrainians (71,7%). The Ukrainian ethnic territories, defined by the III Universal of the Ukrainian Central Rada, where 10 constituencies for the Constituent Assembly of the People's Republic of Ukraine were formed, which covered not only purely Ukrainian provinces, but also the adjacent border counties

of the Kursk and Voronezh provinces, the borders established as a result of the signing of the «Peace Treaty» between the Ukrainian People's Republic with the states of the Quadruple Union and Soviet Russia; the difficult diplomatic struggle for the establishment of the borders of the Ukrainian State during the days of the Hetmanate of P. Skoropadskyi is highlighted; the little-known document of the time of the Directory of the Ukrainian National People's Republic «Ukraine in numbers» by G. Hasenko, first published in 1919 in Romania, is analyzed. The problems that arise in the process of the practical application of the Presidential Decree of January 22, 2024 «On the territories of the Russian Federation historically inhabited by Ukrainians» in connection with the full-scale invasion of the Russian Federation on Ukrainian territory and the termination of a number of bilateral and multilateral treaties are also analyzed. The implementation of the Presidential Decree sets the goal of ultimately functioning in the ethnic Ukrainian territories of the international legal standard for ensuring human rights, and the most pressing problems of Ukrainians in Russia should become the object of interdisciplinary legal research by legal scholars, and the subject of activities of Ukrainian jurisdictional bodies and politicians. It is concluded that the problem of the national identity of ethnic Ukrainians in the Russian Federation, the history of the formation of the borders of our country from the level of rule-making, the circle of the academic community is moving into the rank of state-legal regulation.

Key words: Ukraine, ethnic Ukrainians, protection of rights and interests, local self-government bodies, right to education, Ukrainian language, Russia, repression, Russification, deportations, historical memory, national identity.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-83-95